

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Демократичні Тенденції в Україні

Вересень 2024

www.ndi.org

Зміст

▶ Резюме	03
▶ Вступ	04
▶ Політичний плюралізм	05
▶ Роль Парламенту	06
▶ Плюралізм медіа	08
▶ Гендерний баланс у політичному житті та роль жінок у відбудові	10
▶ Залучення малопредставлених груп	12
▶ Ветерани	14
▶ Євроатлантична інтеграція	15
▶ Конституційний контроль	17
▶ Антикорупційна реформа	18
▶ Судова реформа	20
▶ Вибори	21
▶ Безпека	22
▶ Децентралізація	23
▶ Українці за кордоном	25

Резюме

21 червня 2024 року Національний демократичний інститут (НДІ) в Україні організував і провів круглий стіл щодо викликів, які стоять перед Україною у 2024 році, пошуку можливих шляхів для їхнього вирішення та обговорення демократичного прогресу. У заході взяли участь представники органів державної влади, громадських та міжнародних організацій, аналітичних центрів. У цьому документі викладено думки, висловлені учасниками круглого столу під час дискусії.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- ▶ Незважаючи на воєнний стан, Україна прагне забезпечити діяльність незалежних демократичних інституцій, розвиток сильного місцевого самоврядування, роботу медіа, суспільний діалог та співпрацю з неурядовими організаціями.
- ▶ Членство в НАТО – єдина абсолютна гарантія безпеки України. Безпекові угоди підвищують обороноздатність України, проте не є альтернативою євроатлантичній інтеграції.
- ▶ Проведення реформ, які покликані забезпечити верховенство права, належне врядування, боротьбу з корупцією є спільним завданням для влади й громадського сектору на шляху до членства України в ЄС і НАТО.
- ▶ Потрібно затвердити єдину загальнонаціональну програму реінтеграції ветеранів, ліквідувати бар'єри для доступу всіх вразливих категорій населення до державних систем соціального захисту, забезпечити адекватність і прозорість наявних програм.
- ▶ Залучення жінок до політичних процесів в Україні та ширше представлення жіночих громадських організацій на міжнародній арені – це впровадження реальної рівності, яка є вимогою часу.
- ▶ Превентивними заходами з метою посилення стійкості демократичних інституцій у воюючій країні мають бути політичний плюралізм, всебічний суспільний діалог, інклюзивне формування політик, залучення вразливих суспільних груп.

Вступ

Незважаючи на військову агресію з боку Росії, Україна зберігає свою прихильність до демократичних цінностей у всіх сферах життя. Однак, аби гарантувати процвітання у майбутньому, Україні важливо продовжувати підтримку та розвиток демократичних інституцій, а також зміцнення демократичних цінностей у контексті євроатлантичної інтеграції.

21 червня 2024 року Національний демократичний інститут (НДІ) в Україні провів у Києві **Четверту** політичну дискусію серії «Демократичні виклики та можливості для України».

Захід відбувся в гібридному форматі: учасники могли приєднатися особисто або онлайн.

НДІ зібрав

- ▶ представників органів державної влади
- ▶ громадянського суспільства
- ▶ міжнародних організацій
- ▶ аналітичних центрів

Для обговорення ключових демократичних викликів, що стоять перед Україною у 2024 році, а також для сприяння діалогу, співпраці та єдності у їх вирішенні.

Висновки, представлені нижче, представляють результати цієї дискусії, яка проводилася за правилами Chatham House. Таким чином, вони не обов'язково відображають думки окремих учасників, самого НДІ або пов'язаних донорських організацій.

Наступне обговорення за круглим столом НДІ планує провести у грудні 2024 року. Цей захід зосередиться на аналізі прогресу у вирішенні основних викликів поточного року, проведенні реформ та виявленні проблемних питань, які потребуватимуть уваги у 2025 році.

Політичний плюралізм

Попри досягнення домовленостей між представниками усіх депутатських фракцій та груп Верховної Ради України у ході дев'ятого засідання Діалогів Жана Моне¹ про прагнення забезпечення інклюзивності у процесах парламентської дипломатії, напруженість залишається.

Вона проявляється у заявах про те, що члени опозиційних партій несправедливо обмежені у праві виїзду за кордон.² Знаковими у цьому контексті є розпорядження Голови Верховної Ради України, відповідно до якого народних депутатів України зобов'язали узгоджувати тези офіційних заяв та коментарів з Міністерством закордонних справ України перед закордонним від'їздом,³ та постанова Кабінету Міністрів України, якою встановлено заборону перетину кордону всім, без винятку, депутатам місцевих рад, незалежно від їх військового обов'язку, тобто і жінкам, і особам з інвалідністю, і пенсіонерам.⁴ Зрештою, останні 6 місяців відзначились резонансними кейсами у питаннях виїзду депутатів різних рівнів за кордон, що в свою чергу отримало критику з боку Європейського

Парламенту⁵ та комісара з питань розширення ЄС Олівера Варгеї.⁶

У березні 2024 року народні депутати внесли на розгляд Верховної Ради України проєкт Постанови Верховної Ради України «Про виконання Резолюції Європейського Парламенту від 29 лютого 2024 року № P9_TA(2024)0119 в частині скасування обмежень щодо закордонних поїздок народних депутатів України», який, однак, і досі не розглянутий Парламентом; це питання залишається невирішеним.

Продовжується процес підготовки нової редакції Закону України «Про політичні партії». Відповідний законопроєкт був розроблений парламентською робочою групою, створеною у грудні 2019 року у складі народних депутатів України та представників українських

неурядових організацій, очолюваною народною депутаткою України Вікторією Подгорною. За цей час робоча група провела консультації з представниками державних органів (НАЗК, Міністерства юстиції України, ЦВК), політичних партій (як з тими, що представлені в Парламенті, так і з тими, що не мають представництва у Парламенті), громадських організацій, а також з експертами Венеціанської комісії та БДІПЛ ОБСЄ. Наразі відбуваються регулярні зустрічі за участі представників різних політичних партій (зокрема й тих, які наразі не представлені у парламенті) задля досягнення консенсусу щодо положень законопроєкту. Очікується, що у результаті відповідних консультацій законопроєкт буде зареєстровано та внесено на розгляд Верховної Ради України.

Прийняття нового закону України про політичні партії є критично важливим у контексті повоєнного відновлення, адже після закінчення воєнного стану Україна потребуватиме нових політичних еліт, сильних політичних лідерів та розвинутих партій, а також покращених механізмів для політичної участі громадян.

¹ Зустрічі у форматі Діалогу Жана Моне проводяться двічі на рік спільно НДІ, Європейським Парламентом та Верховною Радою України. Вони слугують інструментом політичної медіації для досягнення консенсусу поза політичними дискусіями й увагою ЗМІ.

² А. Герасим. «Система дозволів на виїзд за кордон депутатів різних рівнів і чиновників шкодить демократії та західній підтримці України». Texty.Org.Ua. 20 лютого 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/nspkuw>

³ О. Житник, Ю. Смирнов. «Нардепам для виїзду тепер треба отримувати «тези» від МЗС, що казати світу: документ». LIGA.Net. 3 січня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/kkkwzx>

⁴ Верховна Рада України. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 69 «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України». Доступно українською: <http://surl.li/vxqppt>

⁵ «Європарламент стурбований обмеженням виїзду депутатів за кордон». Європейська Правда. 1 березня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/ecgfjw>

⁶ Oliver Varhelyi. «In a working democracy the opposition can't be restricted.» X. 29 лютого 2024 року. Доступно англійською: <http://surl.li/pqdbjo>

Роль Парламенту

Одразу після початку повномасштабного вторгнення Верховна Рада прийняла низку надзвичайних заходів, наприклад, режим одного пленарного засідання та обмеження доступу до будівлі Парламенту. Це неминуче призвело до зниження прозорості роботи Верховної Ради та браку публічної інформації щодо рішень, які приймаються Парламентом. Протягом останніх років ці зміни були поступово і частково скасовані, оскільки країна та її органи влади звикли до роботи в умовах воєнного стану. Багато важливих реформ, які були запроваджені раніше, наприклад, години запитань до Уряду та доступ журналістів до Парламенту, були відновлені. Однак деякі заходи безпеки все ще діють, наприклад, значні обмеження на відвідування Парламенту певними категоріями співробітників і громадян, доступ до публічної інформації про час і порядок денний пленарних засідань і засідань комітетів.

Зважаючи на агресію Росії, Парламент продовжує працювати у форматі неперервного засідання, однак деякі процедури поступово повертаються до звичного порядку денного, адаптуючись до поточних обставин. Так, у дні проведення пленарних засідань відновлено проведення «години запитань до Уряду», що є важливим задля виконання Парламентом контрольної функції. Журналісти знову отримали доступ до будівлі Верховної Ради України та мають змогу працювати в Парламенті, щоправда, в обмеженому режимі, висвітлювати його діяльність, забезпечуючи гласність та прозорість у прийнятті рішень.⁷

Народні депутати та громадянське суспільство все частіше наголошують на необхідності повернення до довоєнного графіку роботи Верховної Ради України, зокрема завчасного інформування не лише народних депутатів України, а й громадськості про порядок денний Парламенту, з урахуванням обмежень воєнного стану. Це впливає на передбачуваність законотворчого процесу, ефективність роботи та суб'єктність Верховної Ради України у прийнятті державних рішень, а також на дисципліну народних депутатів, роль та вплив опозиції. У квітні 2024 р. народні депутати України подали

на розгляд Парламенту проект Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» щодо удосконалення порядку виконання конституційних функцій парламенту України, реєстр. №11141, яким пропонується повернутися до порядку роботи Парламенту, передбаченого Регламентом Верховної Ради України.⁸ Проте цей проект досі не було розглянуто Комітетом Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, який визначено головним з його підготовки та опрацювання.

⁷ Р. Мельник. «Нові умови роботи журналістів у Раді: переакредитація, робота лише на третьому поверсі, не більше 30 людей». Детектор Медіа. 8 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surf.li/qnwyji>

⁸ Верховна Рада України. Проект Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» щодо удосконалення порядку виконання конституційних функцій парламенту України, реєстр. №11141. Доступно українською: <http://surf.li/raisbt>

Продовжується робота щодо побудови діалогу та досягнення консенсусу між парламентськими політичними силами стосовно пріоритетів парламентської реформи та інших ключових питань у форматі Діалогу Жана Моне. Зокрема, у квітні 2024 року відбувся десятий раунд Діалогу, за результатами якого представники усіх депутатських фракцій та груп Верховної Ради України підписали висновки, засвідчивши готовність до співпраці в підготовці законодавства для перших післявоєнних виборів, напрацюванні змін до Регламенту Верховної Ради України щодо врегулювання статусу опозиції та правил етичної поведінки народних депутатів, гармонізації парламентських процедур для забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС, забезпеченні функціонування парламентських інформаційних ресурсів, дотриманні регламентних вимог в частині організації роботи Погоджувальної ради, удосконаленні роботи міжпарламентських груп дружби. Домовленості щодо відновлення Години запитань до Уряду та допуску журналістів до будівлі парламенту уже реалізовані на практиці.⁹

Під час дискусії говорили про роль та місце Верховної Ради України в переговорному процесі щодо вступу України до Європейського Союзу, про непростий шлях, який потрібно подолати країні в частині приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*.¹⁰ Водночас учасники круглого столу зауважили, що адаптацію законодавства Україні не прийдеться починати з нуля,

адже завдяки виконанню нашою державою положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом,¹¹ Ukraine Facility Plan та проведенню базових реформ частину законів українським Парламентом вже прийнято, частина знаходиться на стадії опрацювання в комітетах Верховної Ради України, у процесі розробки тощо. Звісно, що це не увесь масив законодавчих актів, що потребують адаптації, однак даний факт вселяє надію на позитивну динаміку в цьому процесі.

Крім того, у контексті євроінтеграційних прагнень і завдань, що стоять перед Україною, потребує вдосконалення законодавча процедура Парламенту. З огляду на це, керівництво законодавчого органу вживає заходів щодо посилення спроможності комітетів Верховної Ради України – зокрема, в кожному комітеті створено підкомітет з питань євроінтеграції. Також на трансформацію Парламенту позитивно впливає співпраця на рівні комітетів Верховної Ради України та комітетів Ради Європи, що стало можливим завдяки Меморандуму про взаєморозуміння.¹²

Водночас учасники заходу зауважили, що залишається невирішеним питання з прийняттям законопроекту «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо внесення, розгляду та прийняття законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) в частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції»,¹³ який досі не було розглянуто

профільним Комітетом Верховної Ради України.

Важливим рішенням Парламенту є прийняття Закону України «Про публічні консультації», яким встановлено обов'язкове проведення публічних консультацій не тільки щодо проєктів нормативно-правових актів, а й під час прийняття будь-яких управлінських рішень на рівні держави й громад (знаходиться на підписі у Президента).¹⁴ Однак, експерти зазначили, що попри думку громадськості, цей Закон не встановлює обов'язку проведення публічних консультацій щодо законопроектів, підготовлених народними депутатами України та Президентом України, та й набере чинності Закон лише через рік після скасування воєнного стану. Очікується, що громадськість вимагатиме внесення змін до законодавства для вирішення цих питань.

Також залишається актуальним питання прийняття Етичного кодексу,¹⁵ попри те, що парламентські політичні сили дійшли згоди щодо необхідності його прийняття (принаймні в першому читанні) за результатами дев'ятого та десятого раундів Діалогів Жана Моне.

Крім того, говорили про суб'єктність Верховної Ради України, стагнацію політичного лідерства в Парламенті, необхідність комплексної парламентської реформи, зокрема щодо запровадження інституту інтерпеляції, колективного права законодавчої ініціативи народних депутатів України, удосконалення законодавчого процесу, регламентних норм і процедур тощо.

⁹ «Висновки, прийняті під час десятого Діалогу Жана Моне, м. Львів, 18-20 квітня 2024 року». Доступно українською: <http://surl.li/cotzxd>

¹⁰ Під *acquis communautaire* розуміють сукупність актів законодавства, політичних документів та практики їх застосування, що у кожний даний момент існують у Європейському Союзі.

¹¹ Верховна Рада України. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Доступно українською: <http://surl.li/fldkqo>

¹² Верховна Рада України. Верховна Рада України та Європейський Парламент підписали Меморандум про взаєморозуміння. 29 листопада 2023 р. Доступно українською: <http://surl.li/mgouek>

¹³ Верховна Рада України. Проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо внесення, розгляду та прийняття законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) в частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції», реєстр. №8242. Доступно українською: <http://surl.li/mkuhgh>

¹⁴ Верховна Рада України. Проект Закону України «Про публічні консультації», реєстр. №4254. Доступно українською: <http://surl.li/wpbxoc>

¹⁵ Верховна Рада України. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)», реєстр. №8327. Доступно українською: <http://surl.li/uudjst>

Плюралізм медіа

Повномасштабне вторгнення загостило в медіа розуміння своєї ролі та місії в суспільстві, змусило вийти зі своєї зони комфорту, шукати способи виживання, формування фінансової спроможності й попри всі воєнні тяготи, кризи та виклики йти вперед і розвиватися. Водночас українським медіа не вдалося уникнути цензури і самоцензури, які є незмінними супутниками воєнного часу, проте не полегшують життя медійникам.

Існування телемарафону «Єдині новини», тиск на журналістів, наявність прямої та непрямої цензури медіа з боку владних структур продовжують створювати проблеми для плюралізму медіа в Україні. У Звіті про дотримання прав людини в країнах за 2023 рік: Україна, розміщеному на офіційному вебсайті уряду Сполучених Штатів, зазначено, що неурядова організація Freedom House оцінила пресу країни як «частково вільну», зокрема через «дії [влади],

спрямовані на обмеження медіа та свободи висловлення думок, як повідомляється, для протидії російській дезінформації та розв'язання інших безпекових проблем у воєнний час».¹⁶

Зважаючи на несприйняття телемарафону «Єдині новини» суспільством, падіння його рейтингів та довіри населення, керівництво телемарафону вирішило покращити його роботу, а саме – змінити сітку мовлення, що призвело до конфлікту з керівниками Суспільного. «Суспільне»

звинуватило уряд у тому, що він покарав його за несприятливе висвітлення діяльності уряду, надавши «Суспільному» низькорейтингові часові слоти для марафону, який транслюється 24 години на добу.¹⁷ При цьому, організації «Медіарух»¹⁸ і «Комісія з журналістської етики»¹⁹ заявили про тиск на мовника. Однак, пізніше, на своєму офіційному вебсайті Суспільне повідомило про розширення власного мовлення у межах невід'ємної частини телемарафону «Єдині

¹⁶ «2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine». U.S. Department of State official website. Доступно англійською: <http://surl.li/jptmwi>

¹⁷ «Суспільне хочуть виключити з вечірніх слотів телемарафону: реакція ІМІ та наглядової ради». Суспільне. Доступно українською: <http://surl.li/wxxnet>

¹⁸ «Медіарух закликав припинити тиск на Суспільне та зберегти за ним вечірні прайми телемарафону». Детектор Медіа 30 квітня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/ackmcy>

¹⁹ Комісія з журналістської етики. Facebook. 29 квітня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/eoacjo>

новини.»²⁰ Це може бути першим публічним проявом тріщин в інформаційній політиці держави, яка довела свою ефективність у 2022 році, але зараз не в змозі справитись з усіма загрозами.

Призначення генеральним директором національного інформаційного агентства «Укрінформ» військового, полковника Сергія Череватого викликає стурбованість щодо можливого посилення владою цензури не лише серед представників медійного середовища, а й у колі громадськості, адже «мілітаризація» агентства стала можливою внаслідок видання Президентом України Указу, відповідно до якого посаду генерального директора Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» віднесено до переліку посад, що заміщуються військовослужбовцями Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення у державних органах, на підприємствах, в установах, організаціях, а також державних та комунальних навчальних закладах, та граничних військових звань за цими посадами.²¹ До того ж залишається відкритим питання щодо наявності конфлікту інтересів у військового, який перебуває на такій посаді.²² У літературі, присвяченій цивільно-військовим відносинам, існує загальний консенсус щодо того, що чинні військовослужбовці не повинні обіймати державні посади.

Стурбованість суспільства щодо посилення цензури має підстави, адже, як стало відомо за результатами журналістського розслідування, під час керівництва Олексія Мацуки агенцією «Укрінформ» використовувалися «темники» – файли з рекомендаціями щодо тем, які потрібно висвітлювати кореспондентам в областях, та переліком осіб, у яких треба брати коментарі, а в яких не бажано.²³

У зв'язку з цим, Голова Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики Микита Потураєв заявив, що в Україні не має існувати державних медіа. Народний депутат України вважає доцільним прийняти закон про Укрінформ, реформувати його за зразком НСТУ і створити незалежну державну агенцію з незалежною наглядовою радою і правлінням.²⁴

Українські медіа продовжують відчувати брак коштів та ресурсів, а рекламний ринок залишається одним з основних джерел їхнього фінансування під час воєнного стану. Однак, ситуація з фінансуванням може ще більше ускладнитися у разі прийняття Верховною Радою України законопроєкту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) та вдосконалення державного регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та лотерей.»²⁵ Цим проєктом закону передбачається заборона всієї реклами та спонсорства азартних ігор,

включно з беттінгом (ставки на спорт), тобто букмекерськими конторами, які приймають ставки на змагання. Прийняття законопроєкту в запропонованій редакції може завдати значних збитків медіаіндустрії, а заборона легальної реклами азартних ігор – підсилити анонімні телеграм-канали та піратські сайти, які не обмежені рамками закону.²⁶

У березні 2024 року минув рік з дня набрання чинності Законом України «Про медіа» та закінчився перехідний період щодо деяких положень Закону. Перший рік реалізації цього Закону довів необхідність удосконалення його норм, зокрема, щодо розширення предмета спільного регулювання регулятора та індустрії, уточнення вимог до статутів, розширення переліку можливостей для отримання донорського фінансування тощо. Проєкт змін вже розроблений і представлений громадськості під час проведення у Комітеті Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики круглого столу «Вдосконалення Законів України «Про медіа» та «Про рекламу»: слабкі місця і можливі зміни» у березні 2024. На думку Голови зазначеного Комітету Микити Потураєва, законопроєкт щодо внесення змін до Закону України «Про медіа» може бути внесений на розгляд Парламенту лише після проведення публічних консультацій та експертизи Єврокомісії й Ради Європи.²⁷

²⁰ «Суспільне розширює власне мовлення у марафоні «Єдині новини». Суспільне Мовлення. 21 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/djkiuy>

²¹ «Указ Президента України №345/2024 від 23 травня 2024 р «Про внесення зміни до статті 2¹ Указу Президента України від 3 травня 2017 року № 126/2017». Офіційне інтернет-представництво Президента України. Доступно українською: <http://surl.li/mkkazv>

²² К.Дячук. «Директорка ІМІ: військовий, очоливши Укрінформ, може зіткнутися з прямим конфліктом інтересів». Інститут Масової Інформації. 27 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/iwsbuf>

²³ «УП»: в «Укрінформі» після призначення гендиректором Мацуки з'явилися «темники» з «небажаними спікерами». Радіо Свобода. 29 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/txnvfa>

²⁴ Р. Мельник. «Потураєв про темники в Укрінформі: в Україні не має існувати державних медіа». Детектор Медіа 30 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/hfzwxu>

²⁵ Верховна Рада України. Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) та вдосконалення державного регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та лотерей», реєстр. №9256-д. Доступно українською: <http://surl.li/nlsnhx>

²⁶ Н. Данькова. «Микита Потураєв: Заборона реклами азартних ігор завдасть втрат на пів мільярда медійному ринку і підсилить телеграм і піратів». Детектор Медіа. 21 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/foifbq>

²⁷ Н. Данькова. «Зміни, які пропонують внести у закон «Про медіа». Детектор Медіа. 27 березня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/xmhqlc>

Гендерний баланс у політичному житті та роль жінок у відбудові

Питання гендерної рівності залишається пріоритетом у контексті євроінтеграційних зобов'язань України та впровадження подальших демократичних змін. З одного боку, повномасштабне вторгнення поставило під загрозу прогрес у сфері політичної участі жінок, досягнутий за останні роки. Жінки поступово витісняються з процесів прийняття рішень та із політичного життя, а їхня видимість зменшується. В умовах подальшої маскулінізації українського суспільства, гендерний баланс у політичному житті та забезпечення повноцінної участі жінок у відбудові можуть опинитися під загрозою.

З іншого боку, за останні пів року відбулися певні процеси, спрямовані на забезпечення рівноправної участі жінок у виборчому процесі, подолання проблеми насильства щодо жінок, покращення становища жінок в армії, які підкреслюють важливість та актуальність питання гендерної рівності для суспільства, органів влади та донорської спільноти.

У лютому поточного року Апаратом Урядової уповноваженої з питань гендерної політики (у партнерстві

з Офісом Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції за підтримки Структури ООН Жінки в Україні та Національного Демократичного Інституту) було проведено Стратегічну сесію з напрацювання пропозицій до операційного плану на 2025-2027 роки до Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. За результатами цієї сесії розроблено та передано до Міністерства соціальної політики України Операційний план на 2025-

2027 роки з виконання Державної стратегії. Примітно, що востаннє таку сесію проводили у 2018 році.

З березня 2024 року під керівництвом Урядової уповноваженої з питань гендерної політики триває робота з розробки законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» задля удосконалення механізмів забезпечення гендерної рівності та перегляду напрямів державної гендерної політики.

З метою запровадження заборони обмежень, дискримінації кандидатів та кандидаток на загальнодержавних та місцевих виборах за ознаками статі (в тому числі через сексизм, зокрема шляхом поширення відповідних агітаційних матеріалів), необхідності врегулювання питання цензу осілості з урахуванням вимушеної міграції за кордон і посилення гендерної квоти для стимулювання збільшення рівня представництва жінок як на національному, так і на місцевих рівнях, народними депутатами та депутатками України подано на розгляд парламенту проєкт Закону України «Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо протидії сексизму у виборчих процесах та забезпечення збалансованого представництва жінок та чоловіків у Верховній Раді України та місцевих радах», реєстр. № 11300.²⁸ Наразі законопроект опрацьовується в Комітеті Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Представники та представниці низки громадських організацій звернулися до Президента України з електронною петицією про протидію сексуальним домаганням і насильству в Збройних Силах України, яка набрала 25 тисяч голосів і має бути розглянута Президентом України²⁹.

22 травня 2024 року Парламентом прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»,³⁰ яким встановлюється поняття сексуального домагання, дається визначення і насильству за ознакою статі, передбачається відповідальність за сексуальне домагання, включаючи використання електронних комунікацій, штраф за вчинення насильства за ознакою статі.

Залишається невирішеним питання щодо внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України з метою зняття обмежень на виїзд за кордон жінок, які обіймають виборні посади на місцевому рівні (обмеження накладені прийнятою 27 січня 2023 року Постановою №69). Місцеві депутати та депутатки не перебувають у трудових або службових відносинах з радами, які вони представляють, тому не можуть отримати службові відрядження, як цього вимагає постанова.

Велике значення в Україні мають і жіночі організації, роль яких посилилася під час повномасштабного вторгнення, адже подекуди вони виконували функції органів державної

влади, які були евакуйовані, та й сьогодні надають значну підтримку щодо життєдіяльності, захисту прав вразливих категорій населення (людей з інвалідністю, дітей, жінок із вразливих груп тощо). Проте вони часто не мають достатньої фінансової підтримки, не залучаються до процесів прийняття рішень і мають низький рівень видимості на міжнародній арені, позбавляючи Україну великого ресурсу для поповнення органів державної влади та органів місцевого самоврядування і для забезпечення демократичних, справедливих та інклюзивних процесів відбудови й відновлення.

Зокрема, на Міжнародній конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference – URC2024) було оголошено про створення Альянсу за гендерно-чутливе та інклюзивне відновлення України, до складу якого увійшли в тому числі й жіночі організації. Метою Альянсу є прийняття зобов'язання щодо обов'язку інтегрувати гендерну складову у планування, виконання та моніторинг програм/проектів відновлення України; підтримка повної, рівної та значущої участі жінок у прийнятті рішень з питань відновлення та реконструкції на всіх рівнях, а також збільшення обсягу фінансування проєктів та/або програм відновлення в Україні, які підтримують гендерну рівність, надання всіх видів допомоги.

Підсумовуючи, слід ще раз підкреслити, що жінки сьогодні відіграють ключову роль у захисті та функціонуванні країни: вони захищають її в лавах Збройних Сил, відкривають половину малих бізнесів в Україні, працюють в органах влади на місцевому та національному рівнях для захисту інтересів громадян, очолюють великі компанії, заснують волонтерські організації тощо. Повноцінне залучення жінок до відновлення є вкрай важливим, а участь жінок у процесах розробки та впровадження програм відновлення має вирішальне значення для того, щоб зробити їх максимально ефективними та результативними.

²⁸ Верховна Рада України. Проект Закону України «Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо протидії сексизму у виборчих процесах та забезпечення збалансованого представництва жінок та чоловіків у Верховній Раді України та місцевих радах», реєстр. № 11300. Доступно українською: <http://surl.li/tkzrbh>

²⁹ Електронна петиція. «Вимога впровадити вже розроблений механізм протидії сексуальним домаганням та насильству в ЗСУ та припинити безкарність тих, хто чинить насильство в армії.» Офіційне інтернет-представництво Президента України. Доступно українською: <http://surl.li/acmenh>

³⁰ Закон набирає чинності 19 грудня 2024 року.

³¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України». Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/oxsryo>

Залучення малопредставлених груп

З лютого 2022 року зросла кількість осіб, яким загрожує соціальна ізоляція, і які потребують допомоги. Згідно з результатами загальнонаціонального телефонного опитування, проведеного НДІ у травні 2024 року, все більше людей в Україні зазначають про втрату друзів чи членів сім'ї – 80%, погіршення психічного та фізичного здоров'я – 67% і 58% відповідно. Крім того, 10% респондентів втратили житло, а 12% – інше майно.³² Особливо постраждали вразливі групи населення, такі як жінки, молодь, ЛГБТКІ+ люди, люди з інвалідністю, ветерани, ветеранки та члени їхніх сімей, внутрішньо переміщені особи (ВПО), біженці та представники національних меншин.

Війна непропорційно вплинула на людей, які зазнають множинної вразливості, наприклад, на ВПО та осіб з інвалідністю, які одночасно є літніми людьми або членами ромської громади. Певні групи стикаються з соціальною стигматизацією у зв'язку з наслідками війни, зокрема роми, люди, які живуть з ВІЛ та СНІД, та ЛГБТКІ+ спільноти. Пошкодження інфраструктури негативно вплинуло на інклюзивність та доступність соціальних послуг, створивши проблеми з доступом до послуг охорони здоров'я, особливо для груп населення, які перебувають у вразливому становищі. Нерівний доступ до послуг особливо впливає на людей з інвалідністю, людей старшого віку, домогосподарства з низьким рівнем доходу та ромську спільноту в цілому.

Україні потрібно провести системні реформи щодо політики у сфері безбар'єрності та захисту

прав людей з інвалідністю, адже у зв'язку з агресією Росії кількість осіб з інвалідністю з кожним днем збільшується, як серед військових, так і серед цивільного населення.

Зокрема необхідно: повноцінно впровадити систему оцінки функціонування, життєдіяльності та здоров'я за Міжнародною класифікацією функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ);³³ налагодити роботу мультидисциплінарних реабілітаційних команд, до складу яких будуть входити різні фахівці(чині), залежно від індивідуальних потреб людини з інвалідністю; запровадити десеґреговану систему збору та оцінки даних про інвалідність і розробку будь-яких політик та змін на основі даних; змінити нормативне регулювання та узгодженість між соціальними послугами, послугами реабілітації, навчання та працевлаштування людей з інвалідністю; забезпечити участь спільноти людей з

інвалідністю в розробці рішень щодо змін у підході встановлення інвалідності.³⁴

Дещо у цьому напрямку вже реалізується Урядом, наприклад, розпочато реформування роботи Медико-соціальної експертної комісії (МСЕК). Реформа МСЕК покликана спростити процедуру отримання особою відповідного статусу, запровадити прозорий механізм оскарження рішень, прийнятих за підсумками проходження експертизи, цифровізувати цю систему, змінити підходи до визначення потреб людей, що мають обмеження функціонування, спростити отримання такими особами послуг і інших видів допомоги, яких вони потребують, індивідуалізувати підтримку тощо.

Крім того, Україна потребує створення можливостей надання на рівні громад послуг для людей з інвалідністю, дітей з інвалідністю та людей старшого віку. Задля цього

³² «Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Загальнонаціональне телефонне опитування 8-25 травня, 2024». Національний Демократичний Інститут Міжнародних Відносин. Доступно українською: <http://surl.li/xgomal>

³³ <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>

³⁴ «Порядок денний реформ, яких вимагає спільнота людей з інвалідністю. 2023-2024 роки». Fight For Right. Доступно українською: <http://surl.li/mrlcmr>

передусім необхідно змінити підходи до фінансування надання послуг у громадах, розбудови доступної інфраструктури.

В Україні впевнено зростає кількість українок/ців, які вважають, що ЛГБТ люди повинні мати ті самі права, що й решта громадян України: за результатами загальнонаціонального телефонного соціологічного опитування, проведеного НДІ у травні 2024 році, переважна більшість респондентів (68%) погоджується з зазначеним твердженням.³⁵

Учасники заходу зазначили, що Україна досягла помітного прогресу у визнанні та захисті прав людини ЛГБТКІ+, але є ще над чим працювати.³⁶

Попри заклики представників громадянського суспільства до Парламенту про необхідність прийняття закону щодо боротьби з проявами дискримінації, відповідний законопроект не виноситься на пленарне засідання Верховної Ради України, хоча уже понад рік підготовлений Комітетом³⁷ до розгляду.³⁸ Прийняття цього закону дозволить привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії дискримінації та удосконалити відповідальність за вчинення злочинів на ґрунті нетерпимості.³⁹

Також на розгляді Парламенту знаходиться ще один важливий, в контексті дотримання прав

людини, Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств, але він досі не опрацьований у Комітеті.⁴⁰ Законопроект вводить поняття реєстрованого партнерства незалежно від статі партнерів та встановлюється, що партнерство не є шлюбом і після реєстрації партнери вважатимуться близькими родичами. Однак, у визначених випадках немайнові та майнові відносини між зареєстрованими партнерами будуть регулюватися відповідними положеннями Сімейного кодексу України або Цивільного кодексу України.⁴¹ Це нововведення особливо важливе для партнерів, які перебувають у «цивільному шлюбі» або є ЛГБТКІ+ людьми, один або обидва з яких служать на фронті або є ветеранами війни.⁴²

Однією з найвразливіших національних меншин (спільнот) в Україні є роми, а повномасштабна війна суттєво погіршила їхнє становище щодо доступу до якісної освіти та послуг у сфері охорони здоров'я, стала перепорою до підвищення якості їхніх житлово-побутових умов, працевлаштування та зайнятості – ускладнила подолання перешкод на шляху до гармонійного та рівноправного співіснування ромів серед українського суспільства.⁴³

За оцінкою громадських активістів,⁴⁴ ще до повномасштабного вторгнення майже 30 тисяч ромів в Україні не мали документів, що

посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи. Нині, для переміщених членів громад це призводить до серйозних наслідків, адже без паспорта немає доступу до притулку, а подекуди – і гуманітарної допомоги.

З огляду на зазначену ситуацію, у червні 2023 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини ініціював реалізацію пілотного проекту на 2023–2024 рр. у м. Мукачево Закарпатської області «Документування осіб з числа ромської національної меншини (спільноти) та напрацювання юридичних механізмів спрощення цієї процедури» (станом на 31 грудня 2023 р. документовано 62 особи, робота триває).⁴⁵

У грудні 2023 р. Урядом затверджено план заходів на 2024–2025 роки з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року,⁴⁶ у якому визначено конкретних виконавців, встановлено строк виконання щодо кожної цілі.

Можна вважати значним досягненням у дотриманні прав громадян прийняття Парламентом Закону України «Про публічні консультації», який, серед іншого, має забезпечити доступ малопредставлених груп до участі в прийнятті рішень державними органами.

³⁵ «As Costs of War Mount, Ukrainian Demands for Inclusive Democracy Remain Strong.» National Democratic Institute for International Affairs. 23 липня 2024 року. Доступно англійською: <http://surl.li/iwctal>

³⁶ «Спільна заява до Міжнародного дня боротьби з гомофобією, біфобією та трансфобією (IDAHOBIT+).» Міністерство закордонних справ України. 17 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/jicvvg>

³⁷ Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності.

³⁸ Верховна Рада України. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації», реєстр. №5488. Доступно українською: <http://surl.li/heonyx>

³⁹ «Громадськість закликає владу якнайшвидше ухвалити законопроект №5488 про недискримінацію». ZMINA. 13 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/tefjsd>

⁴⁰ Комітет Верховної Ради України з питань правової політики.

⁴¹ Проект Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств», реєстр. № 9103. Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/yrykab>

⁴² А. Низовець. «Цивільні партнерства це не лише про ЛГБТ. Пояснюємо все про новий спосіб «родичатися». GenderZed, Liga.Net. 30 листопада 2023 року. Доступно українською: <http://surl.li/xqgqhex>

⁴³ «Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році». Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Доступно українською: <http://surl.li/xfnbqz>

⁴⁴ «Близько 30 тис. ромів в Україні не мають документів». Розповідь ромського активіста.» Організація Об'єднаних Націй. 4 січня 2021 року. Доступно українською: <http://surl.li/dyxraz>

⁴⁵ «Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році.» Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Доступно українською: <http://surl.li/yphheed>

⁴⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1197-р. «Про затвердження плану заходів на 2024–2025 роки з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року.» Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/ffcksn>

Ветерани

Не має часу зволікати з прийняттям єдиної національної програми реінтеграції ветеранів та ветеранок. Держава має усвідомити, що державна ветеранська політика – це не соціальне питання, а питання національної безпеки й оборони.

За даними опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у березні 2024 року, виявлено високий рівень довіри населення до ветеранів: понад 94% українців їм довіряють, а 76% опитаних заявили, що українське суспільство поважає ветеранів. Проте тільки 25% респондентів вважають, що держава належним чином виконує свої зобов'язання перед ветеранами. Цей показник значно знизився у порівнянні з серпнем 2022 року, коли він становив 69%.⁴⁷

Станом на перший квартал 2024 року в Україні нараховувалось 1,2 мільйона ветеранів. Серед них – 109 107 ветеранів, які мають статус особи з інвалідністю внаслідок війни. Чисельність ветеранів почала стрімко збільшуватись, адже набрав чинності закон, згідно з яким деякі категорії військовослужбовців (наприклад, ті бійці, які пройшли полон) можуть повернутися до цивільного життя.⁴⁸ І, закономірно, ця цифра буде збільшуватися з кожним днем протистояння України агресору. Про це знають і говорять як представники державної влади, так і громадянського суспільства вже не один рік, проте єдиної національної програми реінтеграції ветеранів досі не існує.

Вселяє стриманий оптимізм той факт, що нова державна ветеранська політика визначена серед головних напрямків

Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік. У цьому Плані, зокрема, передбачено розроблення законопроекту про основні засади державної ветеранської політики.⁴⁹

Також одним із пунктів цього Плану є надання підтримки ветеранам війни та членам їх сімей шляхом запровадження на всій території України інституту помічника ветерана у системі переходу від військової служби до цивільного життя. Проте у Міністерстві у справах ветеранів України уже констатували, що проєкт «помічник ветерана» не мав успіху, тому зараз Мінветеранів спільно з Міністерством економіки України переформатували його та створили професію «фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб».⁵⁰

У Мінветеранів розробляють проєкт Паспорта громади доступної для ветеранів війни, який покликаний створити умови для реалізації ветеранських політик у громадах через єдині підходи, чіткі та зрозумілі для ветеранів і ветеранок, членів їхніх родин та сімей загиблих Захисників і Захисниць та прості для впровадження на місцях.⁵¹

За дослідженням соціологічної групи «Рейтинг», 53,8% ветеранів зазначили, що найбільше вони потребують (або потребуватимуть в майбутньому) послуг зі зміцнення здоров'я, а 20% – отримання психологічної підтримки. Український

ветеранський фонд проводить фокус-групи серед ветеранів, за результатом яких було виявлено невдоволення якістю психологічної підтримки, яку пропонує держава. Серед основних недоліків державної системи психологічної підтримки респонденти вказали недостатню кваліфікацію психологів, або ж взагалі відсутність психологів у Збройних Силах України. Зважаючи на такі результати дослідження, Український ветеранський фонд наразі працює над зміною вимог до кваліфікації лікарів, які працюють у сфері психологічної підтримки, підходить до надання такої підтримки та медичних послуг ветеранам і їхнім сім'ям.

Підсумовуючи, деякі питання ветеранської політики Україна вирішує, щодо інших – демонструє наміри або здійснює спроби (можливо не завжди вдалі), витрачаючи час і ресурси, однак – це точкові зміни й без єдиної національної програми реінтеграції ветеранів ефективних результатів у цій сфері не досягнути. Держава повинна виконувати свої зобов'язання перед ветеранами – людьми, які ризикуючи власним життям стали на її захист.

Можливо, вирішенням питання напрацювання якісної ветеранської політики могла б стати більш тісна співпраця державних інституцій із громадськими організаціями, що опікуються правами ветеранів, та ветеранською спільнотою.

⁴⁷ «Рейтинг Моніторинг, 27-та хвиля: Образ ветеранів в українському суспільстві.» Український ветеранський фонд, Соціологічна група Рейтинг. Доступно українською: <http://surl.li/xcaies>

⁴⁸ Р. Величко-Трифонюк. «Ветерани отримуватимуть в Україні медичні послуги, як за кордоном.» Українська Правда Життя. 20 червня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/qwqnl0>

⁴⁹ «Нова ветеранська політика – серед головних напрямів Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік.» Міністерство у справах ветеранів України. Доступно українською: <http://surl.li/pbdmiv>

⁵⁰ О. Янковський. «Реабілітація, працевлаштування, житло: чи є в Україні єдина ветеранська політика?» Радіо Свобода. 22 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/txghlx>

⁵¹ «Ветеранська політика має бути наскрізною та реалізовуватись як на загальнодержавному рівні, так і на рівні кожної громади: у Мінветеранів презентували проєкт.» Кабінет Міністрів України. 17 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/oiaiih>

⁵² «Потреби ветеранів 2023. Січень – квітень 2023р.» Український Ветеранський Фонд. Доступно українською: <http://surl.li/tgvwnp>

⁵³ «Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. Результати комплексного дослідження. Березень-квітень 2023 р.» Український Ветеранський Фонд. Доступно українською: <http://surl.li/duosny>

Євроатлантична інтеграція

2024 рік став доленосним для України на шляху до членства в Європейському Союзі – розпочато переговори про вступ.

Наразі співпраця між Україною та Європейським Союзом зосереджується на двох основних вимірах: наданні критично необхідної зовнішньої економічної допомоги для забезпечення макроекономічної стабільності й передбачуваності в умовах повномасштабної війни високого рівня інтенсивності, та підтримці європейської інтеграції України, що продовжує мати високий рівень підтримки серед українського суспільства. За результатами опитування НДІ, проведеного у травні 2024 року, 90% українців висловили бажання бачити Україну членом ЄС до 2030 року, що свідчить

про стабільно високий рівень підтримки ідеї євроінтеграції з початку повномасштабного вторгнення РФ (у травні 2022 року цей показник становив 90%, у травні 2023 року – 92%).⁵⁴

Протягом першої половини 2024 року Україна продовжувала роботу з напрацювання заходів задля втілення програми «The Ukraine Facility». 18 березня Кабінет Міністрів України затвердив План, який стане основою для реалізації програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу у 2024-2027 роках.

План для Ukraine Facility включає понад 150 індикаторів

за 69 напрямками реформ, виконання яких заплановане на період до 2027 року, та 16 інвестиційних індикаторів, що входять до загального переліку змін. Фінансування у межах Програми напряму залежить від виконання індикаторів, передбачених Планом для Ukraine Facility. Протягом 2024 року планується реалізація понад 36 індикаторів за напрямками удосконалення управління державними фінансами, боротьби з корупцією, управління державною власністю, розвитку людського капіталу, покращення бізнес-середовища та розвитку пріоритетних галузей.⁵⁵

⁵⁴ «Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Загальнонаціональне телефонне опитування 8-25 травня, 2024». Національний Демократичний Інститут Міжнародних Відносин. Доступно українською: <http://surl.li/cexkiu>

⁵⁵ «Уряд затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility.» Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 18 березня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/nfwfna>

Текст Плану для Ukraine Facility було спрямовано Україною на оцінку Європейській комісії. 14 травня Рада Європейського Союзу ухвалила імплементаційне рішення, яким позитивно оцінила «The Ukraine Facility Plan». Рада ЄС, зокрема, вважає, що завдяки цьому Плану Україна виконала попередню умову для отримання підтримки в рамках Фонду для України (до 50 млрд євро). Виконання цієї умови дозволяє розпочати процес надходжень регулярних виплат у рамках Програми. Фінансова підтримка в межах «The Ukraine Facility» буде надаватися за умови, що Україна надалі підтримуватиме та поважатиме ефективні демократичні механізми, включно з багатопартійною парламентською системою та верховенством права, а також гарантуватиме повагу до прав людини.

6 червня Верховна Рада України ратифікувала Рамкову угоду між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility.⁵⁶

25 червня відбулася Міжурядова конференція у Люксембурзі, яка офіційно започаткувала переговори про вступ України до Європейського Союзу. Після початку перемовин щодо вступу України в ЄС розпочався двосторонній скринінг, що триватиме до кінця 2024 року. На думку українських урядовців, Україна здатна завершити всі

приготування, аби вступити в Євросоюз до 2030 року.⁵⁷

Учасники Круглого Столу наголошували на важливості результатів виборів до Європейського парламенту для політичного майбутнього України, що відбулися 6-9 червня 2024 року. З огляду на їхні поточні результати можна з обережною впевненістю стверджувати про незмінність європейського курсу щодо інтеграції України впродовж наступних 5 років, що є позитивним чинником з точки зору передбачуваності відносин між ЄС та Україною в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації. Так, згідно з їх результатами, на наступний строк було переобрано президентку Європейського Парламенту Роберту Метсолу, президентку Європейської Комісії Урсулу фон дер Ляєн, на посаду Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки обрано экс-прем'єр-міністерку Естонії Каю Каллас. Усі вони у своїх офіційних виступах відзначали те, що підтримка суверенної України залишається одним із головних питань порядку денного.⁵⁸

Україна продовжує роботу в частині демократичних, економічних і безпекових реформ на шляху до членства в НАТО, які також продовжують користуватись високим рівнем підтримки з боку українського суспільства. Згідно з результатами репрезентативного опитування НДІ, яке проводилось у травні 2024 року, 84% українців бажають, аби Україна стала державою-членом НАТО до 2030 року (у травні 2022 року цей показник становив 73%, у травні 2023 року – 89%), однак

реалістичною цю опцію вважають 71% респондентів (у травні 2022 року цей показник становив 65%, травні 2023 року – 85%).

На саміті НАТО 9-11 липня 2024 року у Вашингтоні Україна не отримала запрошення приєднатися до Альянсу, натомість у декларації саміту та заявах високопосадовців підкреслено, що ухвалені рішення повинні слугувати мостом до майбутнього членства України в Північноатлантичному Альянсі. Проте Президент США Джо Байден оголосив про започаткування «Українського договору», що є частиною зобов'язань щодо довгострокової безпеки України. Документ схвалили 24 лідери країн-членів Альянсу. Договір укладено з метою координації та прискорення колективних зусиль, спрямованих на задоволення всеосяжних потреб України у сфері безпеки.⁵⁹

Окрім того, на саміті НАТО прийняли рішення щодо створення структури з надання допомоги та тренування для України (NSATU), яка сприятиме координації у наданні військової техніки та тренувань країнами-членами та партнерами Альянсу. Метою цієї структури є надання Україні допомоги у сфері безпеки на довготривалій основі, забезпечення посиленої, передбачуваної та узгодженої підтримки.

Альянс підтримав ідею щодо створення спільного центру аналізу, тренування та освіти НАТО-Україна (JATEC), який має базуватися на практичній співпраці, а саме визначити й застосувати уроки військової агресії Росії проти України та посилювати оперативну сумісність України з НАТО.⁶⁰

⁵⁶ Закон України «Про ратифікацію Рамкової угоди між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility» від 06.06.2024 року. Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/cwfskn>

⁵⁷ Ю. Кузьменко, В. Пашко, О. Ковальчук. «Україна та ЄС офіційно розпочали переговори про вступ.» Суспільне Новини. Доступно українською: <http://surl.li/yvmfjm>

⁵⁸ «A strong Parliament in a strong Europe – Roberta Metsola re-elected President of the European Parliament». The President. European Parliament. Доступно англійською: <http://surl.li/vyiyal>

⁵⁹ «На саміті у Вашингтоні започаткували «Український договір» – його схвалили понад 20 країн НАТО.» Радіо Свобода. 12 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/eykrnn>

⁶⁰ І. Костіна. «НАТО вирішив створити структуру з надання допомоги і тренування для України.» Європейська Правда. 10 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/zvheex>

Конституційний контроль

Для держави у стані війни потрібен повністю сформований та ефективний Конституційний Суд, обраний за допомогою прозорої публічної процедури, який здатний забезпечити верховенство Конституції та збереження демократії.

Конституційний Суд України працює у складі 13 суддів,⁶¹ що є на сьогодні проблемою, оскільки, наприклад, для визнання повноважним спеціального пленарного засідання або засідання Великої палати потрібна присутність на них щонайменше 12 суддів Конституційного Суду України. Тому у разі відсутності хоча б 2 суддів Конституційного Суду України, його робота є фактично заблокованою. Дорадча група експертів (ДГЕ) працює трохи більше як півроку й проводить конкурси на вакантні посади суддів Конституційного Суду України за новою процедурою.

Проведення перших конкурсних процедур ДГЕ за новими правилами має велике значення. По-перше, досягнуто прозорих, відкритих процедур. По-друге, практичне застосування положень Закону України «Про Конституційний Суд України» в частині проведення конкурсу на вакантні посади суддів Конституційного Суду України та Методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України дозволить виявити недоліки у процедурі відбору кандидатів та внести до цих актів необхідні зміни. По-третє, виявлено

необхідність залучення до участі в конкурсі більшої кількості професійних правників, що можливо забезпечити якісною комунікацією та агітацією від зацікавлених сторін на всіх рівнях, а також чіткими, невідкладними й об'єктивними діями всіх суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду України: Парламенту, Президента України та З'їзду суддів України.

23 травня 2024 року Верховною Радою України призначено суддею Конституційного Суду України Сергія Різника, який був рекомендований на посаду Дорадчою групою експертів (ДГЕ) за результатами нової конкурсної процедури. Якщо два інші суб'єкти призначення будуть діяти так само швидко, як спрацювала Верховна Рада України, це буде потужним сигналом для всієї правничої спільноти, найкращим закликком і найкращою комунікацією. Після призначення Парламентом С. Різника суддею Конституційного Суду України, послы країн G7 закликали З'їзд суддів України призначити суддю Конституційного Суду України за своєю квотою з числа поданих ДГЕ кандидатів.⁶²

Нині триває конкурс на одну вакантну посаду судді Конституційного Суду України за

квотою Президента України (документи 10 претендентів уже надійшли до ДГЕ).

За квотою Парламенту повторно оголошено конкурси на дві вакантні посади суддів Конституційного Суду України, призначення на які не відбулися через відсутність законодавчо визначеної мінімальної кількості кандидатів. 15 кандидатами на посаду подано документи,⁶³ які наразі опрацьовуються в Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики.

За квотою З'їзду суддів України також оголошено конкурси на дві вакантні посади суддів Конституційного Суду України. На одну посаду конкурс не відбувся через брак мінімальної кількості кандидатів, а ще один конкурс оголошено заздалегідь на посаду судді Конституційного Суду України, яка стане вакантною на початку 2025 р. Рада суддів України вже допустила 13 претендентів до участі в конкурсі.

Водночас 13 травня поточного року ДГЕ надіслала Раді суддів України рейтингові списки кандидатів (одночасно зі списками для Верховної Ради України) і відкрила можливість обрати ще одного суддю Конституційного Суду України за квотою суддівського корпусу.

⁶¹ Склад Конституційного Суду України становить 18 суддів.

⁶² «Послы країн «Групи семи» закликали З'їзд суддів призначити суддю Конституційного суду України за своєю квотою з числа поданих Дорадчою радою кандидатів.» Укрінформ. 28 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/bggghqt>

⁶³ «Кандидати на посаду судді Конституційного Суду України (оголошення оприлюднено 22 травня 2024 року).» Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/dwhbbls>

Антикорупційна реформа

Демократична, відкрита і готова боротися з корупцією державна влада є запорукою ефективної антикорупційної політики країни. Саме державна влада повинна задавати необхідний імпульс у цій сфері.

Попри безпекові виклики, які потребують першочергового реагування, реформи в Україні під час дії режиму воєнного стану продовжуються, в тому числі й антикорупційна. Зокрема, удосконалюється антикорупційне законодавство та процедури.

Так, у лютому 2024 року Кабінет Міністрів України призначив Віктора Павлушика на посаду Голови Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), рішення про обрання якого прийняла конкурсна комісія за результатами тривалого та ретельного відбору.

16 травня поточного року набрав чинності Закон України,⁶⁴ який спрощує роботу Вищого антикорупційного суду (ВАКС), який наразі слухає по першій інстанції справи у складі трьох суддів. Так, Закон надає суддям ВАКС можливість розглядати справи одноособово, а для суддів місцевих судів передбачає нові випадки, коли вони повинні слухати справи колегіально у складі трьох суддів.

30 червня 2024 р. набрав чинності Закон України щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки (БЕБ)

України,⁶⁵ яким передбачено запровадження прозорого процесу відбору директора БЕБ на конкурсній основі, визначено вимоги, права та обов'язки конкурсної комісії, до складу якої, окрім національних експертів, входять три представники від міжнародних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері запобігання і протидії корупції, реформи органів правопорядку.

Проте, попри наявний прогрес у просуванні антикорупційної

⁶⁴ Закон України «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження». Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/twfxwk>

⁶⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України». Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/ymonql>

реформи, лишається ще низка викликів, які потребують якнайшвидшого вирішення. Зокрема, учасники заходу виокремили відсутність незалежного органу, відповідального за проведення судової експертизи у справах про корупцію на високому рівні та недостатні можливості НАБУ для проведення автономного прослуховування.⁶⁶ Учасники також зазначили, що необхідно вирішити питання щодо надання голові Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) повноважень самостійно порушувати кримінальні справи проти народних депутатів України та координувати слідчі дії щодо них, а також питання скасування обов'язку суду закрити кримінальне провадження за закінченням термінів досудового розслідування.⁶⁷

Крім того, НАЗК необхідно врахувати у своїй діяльності зауваження, висловлені аудитором за результатами проведення зовнішнього аудиту НАЗК за 2020–2021 рр. стосовно недостатньої прозорості у роботі

НАЗК, помилок у нормативно-правових підходах до управління персоналом, недоліків в організаційній структурі та кадрових рішеннях, реалізації його функції внутрішнього контролю.⁶⁸ Учасники круглого столу висловили сподівання, що новому голові НАЗК вдасться досягти успіхів у вирішенні проблемних питань в роботі органу державної влади.

Також під час дискусії експерти наголосили на необхідності прийняття Парламентом законопроєкту «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо забезпечення оприлюднення замовниками в електронній системі закупівель інформації про ціни на матеріальні ресурси під час закупівель послуг з ремонту та будівництва»,⁶⁹ який є важливим в контексті контролю за процесом відбудови. Наразі цей проєкт опрацьовано у профільному комітеті Верховної Ради України й він очікує розгляду Парламентом.

Громадськість наразі зосередилася на моніторингу

виконання Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки (ДАП)⁷⁰. У цьому контексті викликає занепокоєння невиконання Міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією України зобов'язань щодо розроблення проєкту закону, яким, зокрема, має бути визначено, що призначення на вищу керівну посаду в поліції здійснюється виключно на умовах конкурсу.

Учасники круглого столу також заявили про неприпустимість тиску на громадянське суспільство, представників громадських організацій з боку правоохоронних органів, інших державних структур чи посадових осіб органів державної влади.^{71 72} Тим більше, що зміцнення механізмів взаємодії державних інституцій та громадянського суспільства, сприяння та реальна підтримка державою розвитку громадянського суспільства, зокрема й антикорупційних неурядових організацій є складовою Концепту посилення стійкості демократії в Україні.⁷³

Законодавчі зміни у сфері антикорупційної політики має ініціювати влада; вона має бути рушійною силою у боротьбі з корупцією. Наразі провідником відповідних ідей є громадські організації та міжнародні партнери, що негативно впливає на імідж України у питаннях реальної боротьби з корупцією.

Владні інституції мають постійно співпрацювати з відповідними громадськими національними та міжнародними організаціями, а не втілювати антикорупційні заходи лише під тиском таких організацій чи журналістів-розслідувачів.

⁶⁶ «Прогрес у боротьбі з корупцією та судовій реформі в Україні.» Документ Transparency International Ukraine та Базельського інституту управління. Червень 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/odtria>

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо забезпечення оприлюднення замовниками у електронній системі закупівель інформації про ціни на матеріальні ресурси під час закупівель послуг з поточного ремонту та робіт з будівництва (прозоре будівництво)», реєстр. №11057. Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/gcdfol>

⁷⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки». Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/ikhvjy>

⁷¹ О. Високолян. «Тиск на журналістів? Про що свідчить кейс Bihus.Info.» Радіо Свобода. 17 січня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/awgqfr>

⁷² «Шабунін заявив про чергову хвилю дискредитації антикорупційного сектору.» ZMINA. 4 березня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/jnlubw>

⁷³ «Концепт посилення стійкості демократії в Україні.» Кабінет Міністрів України. Доступно українською: <http://surl.li/tzedkh>

Судова реформа

Найбільшим здобутком судової реформи в Україні на даному етапі є запровадження відкритих, прозорих конкурсів у судовій системі.

Учасники круглого столу відмітили ефективну роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) та Громадської ради доброчесності (ГРД), створених у нових складах минулого року. ГРД бере активну участь у роботі ВККС та надає висновки щодо доброчесності суддів. За поданням ВККС, Вища рада правосуддя (ВРП) вже звільнила двох суддів, які ухвалювали сумнівні рішення під час Революції Гідності. Засідання ВККС транслюються публічно, що сприяє прозорості роботи органу.⁷⁴ Попереду у ВККС ще багато роботи, адже лише в апеляційних судах близько 700 вакансій суддів.⁷⁵

Слід не допустити блокування роботи ВРП. Сьогодні у ВРП заповнено 17 з 21 посад, 4 – вакантні. 19 червня поточного року завершився конкурс на одну із вакантних посад у ВРП: Етична рада оприлюднила список рекомендованих до призначення кандидатів за квотою Президента України.⁷⁶ До того ж уже тривалий час Глава держави не призначає члена ВРП зі списку рекомендованих за попереднім конкурсом, хоча відповідні документи надіслані Етичною радою. У наступному році ще у двох членів ВРП від суддівської спільноти закінчується строк повноважень, тому може виникнути проблема щодо наявності кворуму.

Ще одним викликом у сфері судової реформи є створення служби дисциплінарних інспекторів. У грудні минулого

року ВРП утворила конкурсну комісію для проведення конкурсу на зайняття посади керівника служби дисциплінарних інспекторів, його заступника та дисциплінарного інспектора та оголосила конкурс на зайняття зазначених посад.

У травні 2024 р. конкурсна комісія визначила перелік осіб, допущених до участі у конкурсі на посади керівника служби дисциплінарних інспекторів, дати тестувань та зразки тестів. Так, до участі в конкурсі допущені 10 кандидатів на посаду керівника служби дисциплінарних інспекторів,⁷⁷ 114 кандидатів на посаду заступника керівника служби та 345 кандидатів на посаду дисциплінарного інспектора. Голова ВРП повідомив, що за оптимістичними прогнозами, служба має бути створена у вересні 2024 р.⁷⁸

16 травня поточного року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до статті 31 Кримінального процесуального кодексу щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження», який спрощує роботу Вищого антикорупційного суду (ВАКС).⁷⁹

Однак, потрібно провести конкурс на посади суддів ВАКС, оскільки у вересні 2023 р. ВРП встановила нову чисельність суддів ВАКС – 63, з них 21 – це посада судді Апеляційної палати.⁸⁰

23 листопада 2023 р. оголошено конкурс на зайняття 25 вакантних

посад суддів ВАКС та Апеляційної палати ВАКС. 29 квітня 2024 р. ВККС призначила шість нових членів Громадської ради міжнародних експертів, яка допомагає ВККС проводити кваліфікаційне оцінювання кандидатів на посади суддів ВАКС. Станом на травень 2024 р., ВККС допустила до конкурсу на заміщення вакантних посад 160 осіб.⁸¹

Необхідно вирішити проблеми роботи Київського міського окружного адміністративного суду, створеного замість ліквідованого Окружного адміністративного суду міста Києва. У липні 2023 р. затверджено попередній штатний розпис суду та оголошено конкурс на 51 посаду судді. Проте на практиці суд досі не працює, а справи, які належать до його юрисдикції, передаються до Київського окружного адміністративного суду (КОАС). Це призводить до перевантаження справами, що негативно впливає на дотримання розумних строків, і тим самим ставить під загрозу успішний розгляд справ.⁸²

Україна перебуває в активній фазі конкурсних процедур на посади суддів і в очікуванні нової якості судочинства, зміни ландшафту українського правосуддя та істотного зниження корупційних ризиків у судовій системі за результатами роботи суддів, обраних за відкритими та прозорими процедурами.

⁷⁴ «Прогрес у боротьбі з корупцією та судової реформі в Україні.» Документ Transparency International Ukraine та Базельського інституту управління. Червень 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/btwsaa>

⁷⁵ К.Асланян. «Судова влада. Що гальмує реформу місцевих та апеляційних судів?» ЛЗІ. 8 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/ungoyv>

⁷⁶ «Не без питань, але рекомендовані: Етична рада завершила конкурс до ВРП.» DeJuRe. 19 червня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/cbrpea>

⁷⁷ 12 липня конкурсна комісія з проведення конкурсу на зайняття посади керівника служби дисциплінарних інспекторів оголосила про необхідність проведення нового конкурсу, оскільки відсутня необхідна чисельність кандидатів для подання у ВРП.

⁷⁸ «Служба дисциплінарних інспекторів має бути створена у вересні – голова ВРП.» Укрінформ. 10 червня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/zyghnd>

⁷⁹ Більше інформації можна побачити у розділі «Антикорупційна реформа» цього звіту.

⁸⁰ На початковому етапі створення суду ВРП затвердила лише 39 посад суддів, у тому числі 12 посад суддів Апеляційної палати.

⁸¹ «Прогрес у боротьбі з корупцією та судової реформі в Україні.» Документ Transparency International Ukraine та Базельського інституту управління. Червень 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/lvoppq>

⁸² Там само.

Вибори

Проведення загальнонаціональних виборів під час дії правового режиму воєнного стану неможливе, однак готувати зміни до виборчого законодавства потрібно якнайшвидше.

Українське суспільство та державна влада одностайні в рішенні, що демократичні вибори можливо провести лише після закінчення воєнного стану, але їхня підготовка вже має тривати. Влада повинна повідомити громадянам, яка буде система післявоєнних

виборів, як буде відбуватися голосування біженців, внутрішньо переміщених осіб, чи зможуть особи, які з початку повномасштабного вторгнення перебувають за кордоном висувати свої кандидатури тощо.

Відповідно до рекомендацій Венеційської комісії Ради Європи

та Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, прийняття суттєвих змін до виборчого законодавства має відбуватись не пізніше ніж за рік до дати проведення найближчих виборів.

Крім того, що Україні потрібно вирішити проблеми проведення виборів, які були зумовлені або поглиблені війною, внести зміни до виборчого законодавства для врахування раніше невиконаних рекомендацій міжнародних інституцій для продовження прогресу у виборчому процесі в Україні. Так, слід посилити пропорційну систему з відкритими списками на парламентських виборах, удосконалити адміністрування виборчого процесу, захистити мандат та повноваження Центральної виборчої комісії, оновити законодавство про політичні партії відповідно до міжнародних стандартів.⁸³ Представникам влади і громадянському суспільству варто усвідомити, що без внесення релевантних змін до Виборчого кодексу України, наша держава не зможе провести перші повоєнні вибори на належному рівні.

Наразі особливо гостро стоїть питання необхідності проведення незалежного аудиту державного реєстру виборців, адже він є важливим для забезпечення прозорості виборчого процесу, а, зважаючи на велику кількість переміщення населення, як всередині країни, так і за кордон, це потребуватиме значного часу.

Учасники круглого столу зауважили, що дискусії щодо пошуку та напрацювання шляхів проведення післявоєнних виборів, необхідності внесення

змін до виборчого законодавства організуються громадськими організаціями, натомість владним структурам бракує проактивності в цьому питанні.

Так, на розгляді Парламенту вже тривалий час знаходиться проект Закону України «Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо вдосконалення регулювання інформаційного забезпечення виборів та здійснення передвиборчої агітації», який наразі лише опрацьований у профільному комітеті Верховної Ради України.

Також потребує розгляду проект Закону України «Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо протидії сексизму у виборчих процесах та забезпечення збалансованого представництва жінок та чоловіків у Верховній Раді України та місцевих радах», який опрацьовується в Комітеті Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Крім того, учасники заходу висловили занепокоєння можливою поступовою деградацією інституту політичних партій, адже політичні партії, які не бачать перспективи виборів у найближчому майбутньому, не будуть мотивовані працювати над власним розвитком, розбудовою мережі, активною діяльністю та виробленням практик певних політик. Потрібно створити такі законодавчі умови⁸⁴, де партії будуть базовими суб'єктами виборчого процесу, драйверами змін та виховуватимуть нове покоління політичних активістів та лідерів.

Наразі Україні потрібно спрямувати всі свої зусилля для забезпечення проведення таких післявоєнних виборів, які відповідатимуть усім міжнародним стандартам і будуть визнані, в першу чергу, українським суспільством.

⁸³ «Дорожня карта виборчої реформи в Україні 2023 – в умовах воєнного часу.» ОПОРА. 18 жовтня 2023 року. Доступно українською: <http://surl.li/wpzyhb>

⁸⁴ Детальніше про підготовку нової редакції закону України про політичні партії можна прочитати у розділі «Політичний плюралізм» цього звіту.

Безпека

Збереження державності є пріоритетним завданням для України, яка має використати всі засоби для його виконання, як на полі бою, так і на міжнародній арені.

Україна впевнена, що членство в НАТО – єдина повноцінна гарантія її безпеки, але держава шукає інструменти, що зможуть гарантувати її безпеку вже зараз, ще на етапі руху України до членства в Альянсі.

У 2024 році Україна почала укладати безпекові угоди з країнами-партнерами. Ці угоди не містять «гарантій безпеки» як таких; у них йдеться переважно про співпрацю, допомогу і зобов'язання у сфері безпеки. Також в них окреслено формат підтримки України з боку союзників задля закінчення війни, а також стримування чи відбиття будь-якої наступної агресії.

Втім, безпекові угоди передбачають співпрацю не лише у сфері безпеки, а й в інших сферах життєдіяльності суспільства, зокрема в гуманітарній, енергетичній, та економічній, у процесах відбудови, цифрової трансформації, протидії пропаганді, боротьби з організованою злочинністю тощо. Загалом, документи країн-партнерів схожі за структурою, хоча й містять пріоритети кожного із союзників.

Укладені договори є певною мірою рамковими. З одного боку, низка механізмів співробітництва не до кінця деталізовані, а з іншого, – учасники передбачають можливість внесення змін до договорів чи підписання додаткових угод. Договір

з кожною країною діятиме протягом 10 років з можливістю пролонгації або ж, навпаки, дострокового припинення.

Станом на 14 липня 2024 року Україна підписала 23 двосторонні безпекові угоди й готується до укладання угоди ще з декількома країнами.⁸⁵ Наразі невідомо чи будуть безпекові угоди ратифікуватися українським Парламентом.

Згідно з соціологічним опитуванням, проведеним Київським міжнародним інститутом соціології у травні-червні 2024 р., 65% українців вважають, що безпекові угоди є корисними для зміцнення обороноздатності України. Водночас 18% опитаних вважають угоди дуже корисними, а 47% – скоріше корисними (тобто у більшості ставлення стримано-обережне). На думку 40% респондентів, безпекові угоди здатні, щонайменше, стримувати ворога.⁸⁶

У червні 2024 року, за ініціативи України, у Швейцарії було проведено Саміт миру – перше зібрання світових лідерів, присвячене шляхам завершення російської війни проти України. Саміт засвідчив тверду підтримку України від західних партнерів, однак не об'єднав світ на підтримку України. У результаті, конкретних шляхів завершення російської агресії не вироблено, а рішення Саміту стосувалося трьох тем, по яких дійшли згоди його учасники: ядерної

безпеки, постачання українського продовольства у світі, гуманітарного обміну полоненими.⁸⁷

У липні Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Безпека та захищеність ядерних об'єктів України, включаючи Запорізьку АЕС», в якій зазначено, що документ, спирається, зокрема, на Саміт миру 15–16 червня. Генасамблея вимагає від Російської Федерації негайного припинення агресії проти України та безумовного виведення всіх своїх військових з її території в межах міжнародно визнаних кордонів. Окремо вимагається, аби Росія терміново вивела свій військовий та інший неуповноважений персонал із Запорізької АЕС і повернула станцію під повний контроль України.⁸⁸

Учасники круглого столу впевнені, що укладені Україною безпекові угоди є вагомим кроком у формалізації домовленостей України з партнерами, підвищенням оборонних спроможностей України, прийняті на Саміті миру рішення та резолюція Генеральної Асамблеї ООН – свідченням підтримки та визнання суверенітету України, однак завершення російської агресії залежить від розвитку подій на полі бою. І саме там на полі бою буде визначений баланс сил у ставленні до агресії РФ та цілісності України.

⁸⁵ І. Кутельва. «Зеленський анонсував три нові безпекові угоди.» Європейська Правда. 14 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/fyhagp>

⁸⁶ А. Грушецький. «Сприйняття українцями безпекових угод.» Київський Міжнародний Інститут Соціології. 5 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/xvzqce>

⁸⁷ С. Сидоренко. «Що змінить Саміт миру. Пояснюємо реальні наслідки, плюси та загрози після зустрічі у Швейцарії.» Європейська Правда. 17 червня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/aladsp>

⁸⁸ «Саміт миру мав продовження в залі Генасамблеї ООН – Кислиця про резолюцію щодо ядерної безпеки України.» Укрінформ. 13 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/xztqnr>

Децентралізація

Важливим завданням для України залишається відведення місцевому самоврядуванню головної ролі в процесах відбудови. Незважаючи на всі виклики, які стоять сьогодні перед територіальними громадами, органи місцевого самоврядування продовжують активно підтримувати Збройні Сили України. Мешканці кожної громади сьогодні воюють на передовій, і громади не можуть залишити своїх без допомоги.⁸⁹

У цьому контексті важливим є прийняття Парламентом законодавчих змін, які посилять процеси децентралізації. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України» (знаходиться на підписі Президента України),⁹⁰ який дозволить місцевій владі надавати ще більшої підтримки Збройним Силам України, усуне розбіжності в законодавстві щодо повноважень органів місцевого самоврядування, що виникли з 24 лютого 2022 р., та врегулює статус голів громад, що стали начальниками військових адміністрацій.

Однак учасники заходу наголосили, що потребує вирішення на законодавчому рівні питання щодо збереження 64% податку з доходів фізичних осіб (ПДФО) в дохідній частині місцевих бюджетів та повернення до доходів муніципалітетів ПДФО з військових, оскільки запити від військових частин до громад залишаються на найвищому рівні.

Гарним майданчиком для представлення проєктів відбудови у громадах та донесення західним партнерам інформації про пріоритетні потреби місцевих громад стала Ukraine Recovery

Conference, що відбулася 11-12 червня 2024 р.в Берліні. Цьогорічна Конференція з відновлення України кардинально відрізнялась від минулорічних. Зокрема, в Берліні було два майданчики, один з яких повністю складався з виставки органів місцевого самоврядування. Особливо гостро на Конференції постало питання відновлення енергетики та її децентралізації.

У Конференції від України брали участь 15 громад і 4 обласні адміністрації, кожен мав свій стенд, на якому представляв пріоритетні проєкти інфраструктурної відбудови. При цьому представники органів місцевої влади наголошували на тому, що хочуть бути повноцінними партнерами, а не реципієнтами західної допомоги.⁹¹

Допоміжним у питаннях посилення спроможності громад у процесах відбудови має стати Закон України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» (у червні набрав чинності),⁹² який має вагомое значення для органів місцевого самоврядування, оскільки дозволяє громадам і регіонам у спрощеному та ширшому форматі працювати з європейськими структурними фондами та залучати їхні кошти.

Учасники заходу наголосили на необхідності розроблення плану реінтеграції тимчасово окупованих територій України вже зараз. Така робота буде ефективною у разі співпраці владних інституцій, громадянського суспільства, небайдужих громадян на місцях. За підтримки міжнародних партнерів створено комунікаційну платформу «Майбутнє сходу»,⁹³ на якій представлені результати проведеного дослідження та всі інформаційні матеріали, які висвітлюють експертні позиції

щодо інституційного відновлення Донеччини та Луганщини. Ця платформа може бути корисною для спільного напрацювання рішень щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

15 травня набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування»,⁹⁴ яким, зокрема, передбачено відеофіксацію пленарних засідань ради та засідань постійних комісій ради, збереження й зберігання (не менше 5 років) таких відеозаписів; публікацію проєктів порядку денного, висновків, рекомендацій та протоколів засідань постійних комісій рад, які містять результати поіменного голосування; оприлюднення на єдиному державному вебпорталі відкритих даних та на офіційних вебсайтах органів місцевого самоврядування публічної інформації про об'єкти власності, регулярне оновлення такої інформації, в тому числі за результатами інвентаризації тощо.

Також, Парламентом прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування»,⁹⁵ яким встановлено, що порядок ініціювання, проведення та застосування механізмів місцевої демократії регулюється органами місцевого самоврядування у статутах громад або окремих рішеннях місцевих рад. Наразі Закон знаходиться на підписі у Президента України.

Зазначені закони є важливими в контексті забезпечення принципу відкритості діяльності органів місцевого самоврядування та участі мешканців громад у прийнятті рішень.

⁸⁹ «Олександр Солонтай про роль громад у зміцненні обороноздатності України.» Агенція відновлення та розвитку. 26 червня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/ukemct>

⁹⁰ Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України», реєстр. № 9559-д. Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/dhcfyh>

⁹¹ «Як пройшла Конференція відновлення у Берліні: погляд громад.» Економічна Правда. 17 червня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/ymjrpk>

⁹² Закон України «Про міжнародне територіальне співробітництво України». Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/zfmuvr>

⁹³ Комунікаційна платформа «Майбутнє сходу». Майбутнє Донбасу. Доступно українською: <http://surl.li/kokmko>

⁹⁴ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування». Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/adfkbs>

⁹⁵ Проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування», реєстр. №7283. Верховна Рада України. Доступно українською: <http://surl.li/gwgulj>

Українці за кордоном

Україні разом з партнерами необхідно розробити плани повернення громадян України на батьківщину.

Українці за кордоном – це людський капітал, який є важливим для економічного відновлення та загальної трансформації України. Відтак, одним із найбільш актуальних питань у країні на сьогодні є те, яка частка українських біженців повернеться додому.

Упродовж 20-26 квітня 2024 року КМІС провів опитування українських біженців у Німеччині, Польщі та Чехії. Під

час опитування враховували той факт, що найімовірніше можуть повернутися ті, хто водночас не має і не подавав документи на громадянство іншої країни, не повністю задоволені умовами життя в новій країні, висловлюють певні умови для повернення (і не відповідають «планую надовго залишатися»). Відповідно до такого підходу рівно половина респондентів (50%) є тими, хто з більшою ймовірністю може повернутися в Україну.

При цьому, на запитання щодо умов повернення в Україну більшість респондентів зазначили нормальну роботу критичної інфраструктури (34%) і безпеку (34%). Далі йдуть житлове питання (26%) та завершення повномасштабного вторгнення (26%). Дещо менше респондентів говорили про можливість знайти роботу (16%) та умови для дітей відвідувати школу/садок (13%).⁹⁶

Україні потрібно працювати над пошуком стимулів для повернення біженців додому. На думку українського Уряду, на сьогодні такими стимулами є програми «єВідновлення», «єОселя», гранти й доступні кредити для старту власного бізнесу.

Крім того, спільно з партнерами Уряд працює над стимулами для повернення українців в Україну. Зокрема, йдеться про трансформацію програм підтримки перебування українців у Європейському Союзі в програми стимулювання повернення.⁹⁷

Водночас 25 червня 2024 року Рада ЄС ухвалила рішення про продовження тимчасового захисту для українських біженців до 4 березня 2026 року. Вже за два дні, 27 червня ПАРЕ одностайно ухвалила резолюцію, присвячену терміновій необхідності знайти

довгострокові політичні рішення для підтримки переміщених осіб з України. Фактично, депутати ПАРЕ підтвердили, що країни ЄС можуть надати українцям (незалежно від їхнього віку, статі, наявності інвалідності, віросповідання чи інших обставин) право на постійне проживання в країні перебування після того, як дія Директиви про тимчасовий захист завершиться.⁹⁸

Ці рішення європейських інституцій мають стати закликком для України щодо прискорення пошуку стимулів для повернення біженців додому, адже за умови

можливості отримання права на постійне проживання в країні перебування, кількість українців, які матимуть бажання повернутися, найімовірніше зменшиться, не дивлячись на те, що ПАРЕ також схвалила ідею виплат українським біженцям за їх повернення до України.

Повернення біженців на Батьківщину є як серйозним викликом, так і перевагою, адже сьогодні українці, які певною мірою інтегруються в європейські, і не тільки, країни, накопичують той досвід і знання, які будуть дуже потрібні і для повоєнного відновлення України, і зараз.

⁹⁶ А. Грушецький. «Опитування українських біженців у Німеччині, Польщі та Чехії: задоволеність життям закордоном, повернення в Україну, інтерес до ситуації в Україні.» Київський Міжнародний Інститут Соціології. 14 травня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/shebpz>

⁹⁷ «Стимулювання повернення українців з-за кордону не передбачає адміністративних заходів – Шмигаль.» Interfax-Україна. 5 березня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/fzyjgr>

⁹⁸ «Зворотний квиток на Батьківщину: умови повернення біженців змінилися.» ZN.ua. 5 липня 2024 року. Доступно українською: <http://surl.li/tcgsbg>

Висновок

Українська демократія довела свою стійкість у воєнний час. Окрім захисту суверенітету України на полі бою та на міжнародній арені, нагальним завданням зараз є зміцнення критично важливої демократичної інфраструктури країни для вирішення післявоєнних викликів, які чекають на неї попереду. Це означає зміцнення інститутів парламенту, децентралізованого місцевого самоврядування, плюралістичних ЗМІ та політичних партій, а також незалежної судової системи.

Про НДІ

Національний демократичний інститут (НДІ) – це некомерційна неурядова організація, яка працює над підтримкою та зміцненням демократичних інституцій по всьому світі через участь громадян, відкритість і підзвітність органів влади. НДІ реалізує в Україні низку програм, що підтримують належне врядування та залучення громадян, зміцнення політичних партій і розвиток громадянського суспільства, моніторинг виборів та участь жінок у політичному житті.

У разі виникнення будь-яких питань щодо цього документу або роботи НДІ в Україні, будь ласка, звертайтеся до нас за адресою ukraine@ndi.org.

Цей звіт став можливим завдяки щедрій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Відповідальна та підзвітна політика в Україні» (U-RAP), що виконується Національним демократичним інститутом (НДІ), Міжнародним республіканським інститутом (MPI) та Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES). Думки, висловлені у звіті, належать експертам і не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду Сполучених Штатів Америки.

www.ndi.org